

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกเมืองโบราณศรีเทพให้มีความยั่งยืน TOURIST ATTRACTION DEVELOPMENT FOR THE ANCIENT TOWN OF SI THEP AND ITS ASSOCIATED DVARAVATI MONUMENTS BE SUSTAINABLE

สุพรรณษา อ่ำทิม¹ พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์² และ พฤทธิสรณ์ สุทธิไชยเมธี³

Suphansa Amthim, Pongsan Srisomsap and Pruethsan Sutthichaimethee

Article History

Received 20-05-2024; Revised: 22-06-2025; Accepted: 22-06-2025

<https://doi.org/10.14456/issc.2025.37>

บทคัดย่อ

หลังจากที่เมืองโบราณศรีเทพได้ถูกขึ้นทะเบียนมรดกโลกในปี พ.ศ.2566 แหล่งท่องเที่ยวนี้ต้องเผชิญกับปัญหาและความท้าทายหลายประการ ได้แก่ ปริมาณนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นรวดเร็วเกินขีดความสามารถในการรองรับ โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่เพียงพอ ขาดการสื่อความหมายและประสบการณ์การเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ของแหล่งท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายประโยชน์ยังจำกัด และความขัดแย้งเรื่องการใช้พื้นที่ของชุมชนกับการอนุรักษ์ สำหรับแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเมืองโบราณศรีเทพให้มีความยั่งยืนมีองค์ประกอบ 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ (1) การพัฒนาองค์ประกอบร่วมกันของรูปแบบการท่องเที่ยวเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เช่น การคมนาคม สิ่งอำนวยความสะดวก และศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ควบคู่กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่น (2) การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวมรดกโลกเมืองโบราณศรีเทพ ผ่านการออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มรดกวัฒนธรรม และเชิงพุทธ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้คุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พร้อมสร้างความผูกพันระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน (3) การสร้างความสมดุลด้านเศรษฐกิจในพื้นที่เมืองโบราณศรีเทพ ด้วยการพัฒนาระบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ส่งเสริมวิสาหกิจท้องถิ่น และการผลิตสินค้าท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์เพื่อสร้างรายได้ที่ยั่งยืน โดยไม่กระทบต่อคุณค่าของแหล่งโบราณสถาน และ (4) การ

¹นักศึกษาลัทธิสุตรปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
Doctor of Philosophy student in Political Science, Ramkhamhaeng University

²รองศาสตราจารย์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
Assoc. Prof., Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University

³รองศาสตราจารย์ ดร. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
Assoc. Prof. Ph.D, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

สร้างความสมดุลด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยมาตรการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม การจัดการขยะ การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว และการเตรียมพร้อมรับมือกับภัยธรรมชาติ

คำสำคัญ: เมืองโบราณศรีเทพ; การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน; การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม; การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

ABSTRACT

After the Ancient Town of Si Thep was designated as a UNESCO World Heritage Site in 2023, it has faced several significant challenges. These include a rapid surge in the number of visitors exceeding the site's carrying capacity, inadequate infrastructure and tourist facilities, lack of effective interpretation and historical learning experiences, limited community participation and benefit-sharing, and land-use conflicts between local communities and conservation authorities. To ensure sustainable development of this heritage site, four key components are proposed: (1) Enhancing the foundational elements of Si Thep's tourism model by developing appropriate infrastructure such as transportation systems, amenities, and visitor service centers, while promoting the involvement of various sectors-especially local communities; (2) Developing tourism models aligned with World Heritage values by offering cultural tourism, heritage tourism, and Buddhist-related experiences that foster historical and cultural understanding while building emotional connections between visitors and the community; (3) Creating economic balance in the Si Thep area by promoting community-based tourism, supporting local enterprises, and producing culturally significant local products that generate sustainable income without compromising the integrity of the archaeological site; and (4) Ensuring environmental balance through measures that protect the cultural landscape, manage waste, control visitor numbers, and prepare for natural hazards. These strategies aim to preserve the site's value while allowing it to be appreciated by present and future generations.

Keywords: Si Thep Ancient Town; Sustainable Tourism; Cultural Tourism; Tourist Site Management

บทนำ

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์คือชื่อที่ใช้เรียกพื้นที่อนุรักษ์อย่างเป็นทางการ โดยกรมศิลปากร ตั้งแต่ปี พ.ศ.2527 ครอบคลุมพื้นที่โบราณเมืองทั้ง “เมืองใน” และ “เมืองนอก” รวมกว่า 2,887 ไร่ พร้อมโบราณสถานกว่า 100 แห่ง รวมทั้งพื้นที่ภายนอกอีกราว 50 แห่ง เช่น เขาค้างนอกและถ้ำเขาอมอร์ตน์ และรวมถึง “เมืองโบราณศรีเทพ” ซึ่งอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันด้วย เมืองโบราณศรีเทพคือชื่อเรียกแหล่งประวัติศาสตร์จริง (ancient town) ซึ่งเป็นตัวเมืองที่เคยมีชีวิตมีชุมชนและศาสนสถานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงช่วงยุคขอม-ทวารวดีจนล่มสลายในพุทธศตวรรษที่ 18 (Fine Arts Department, Division of Archaeology, 2007) เมืองโบราณศรีเทพได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกโดยองค์การยูเนสโกในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2566 โดยมีชื่อทางการว่า “The Ancient Town of Si Thep and its Associated Dvaravati Monuments” เพราะความโดดเด่นด้านผังเมืองสมัยทวารวดี (UNESCO, 2023) ต่อมาเมืองโบราณศรีเทพกลายเป็นจุดหมายสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและประชาชนหลั่งไหลเข้า

เยี่ยมชมจำนวนมากในช่วงแรกหลังประกาศขึ้นทะเบียนมีผู้เข้าชมสูงถึงวันละกว่า 6,000-10,000 คน (BBC Thai, 2023) ส่งผลให้เมืองโบราณศรีเทพได้เผชิญกับความท้าทายและปัญหาสำคัญหลายด้านประกอบด้วย 1) ปริมาณนักท่องเที่ยวและขีดความสามารถในการรองรับ เช่น จำนวนผู้ดูแลโบราณสถาน พื้นที่จอดรถห้องน้ำหรือรถรางนำชมที่ยังไม่เพียงพอ (Krajaejun, 2023) 2) โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐานภายในเขตอุทยานฯ ยังไม่สามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวจำนวนมากได้อย่างเหมาะสม พื้นถนนยังเป็นลูกรังและมีโคลนลื่นในฤดูฝนซึ่งสร้างความเสี่ยงต่ออุบัติเหตุ การพัฒนาโครงสร้างเหล่านี้มีข้อจำกัดด้านการอนุรักษ์เนื่องจากพื้นที่กลางเมืองโบราณยังมีความสำคัญทางโบราณคดีที่ไม่ควรถูกรบกวนโดยสิ่งปลูกสร้างถาวร (Niltanorm, 2023) 3) การสื่อความหมายและประสบการณ์การเรียนรู้ แหล่งมรดกโลกควรเป็นสถานที่ที่ผู้เยี่ยมชมได้รับความรู้และประสบการณ์ที่มีคุณค่า อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันอุทยานศรีเทพยังไม่มีพิพิธภัณฑ์หรือพื้นที่จัดแสดงที่สมบูรณ์ อาคารนิทรรศการเดิมปิดใช้งานและมีเพียงห้องจัดแสดงชั่วคราวเท่านั้น (Krajaejun, 2023) 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายประโยชน์ หนึ่งในหลักสำคัญของการพัฒนาแหล่งมรดกโลกอย่างยั่งยืนคือการให้ชุมชนในพื้นที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการความสมดุลระหว่างรายได้ประชาชนและการท่องเที่ยว เมืองมรดกโลกซึ่งปัญหานี้เคยเกิดขึ้นในชุมชนเมืองเก่าสุโขทัยมาแล้ว (Sritong, and Thiangsomphong, 2021) และ 5) ความขัดแย้งด้านการใช้พื้นที่และการอนุรักษ์ปัญหาพื้นฐานที่มักพบในแหล่งโบราณสถานของไทยคือการทับซ้อนระหว่าง พื้นที่ชุมชนดั้งเดิม กับเขตโบราณสถาน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งเรื่องสิทธิที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินตามมา กรณีตัวอย่างที่ชัดเจนคือ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่เขตโบราณสถานประกาศทับที่ดินของชาวบ้านกว่า 2,600 ไร่ ส่งผลให้ประชาชน 1,600 รายได้รับความเดือดร้อน ต้องร้องเรียนผ่านผู้ตรวจการแผ่นดินเพื่อหาทางแก้ไขข้อพิพาทกับกรมศิลปากร นอกจากนี้ ในบางพื้นที่เคยมีการบังคับโยกย้ายชุมชนออกนอกเขตโบราณสถานในช่วงเตรียมขึ้นทะเบียนมรดกโลก เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยที่มีการจัดสรรที่อยู่ใหม่ให้ชาวบ้านนอกเขตโบราณสถานเพื่อรักษาทัศนียภาพและป้องกันความเสียหายต่อโบราณสถาน ซึ่งเคยเกิดกระแสการต่อต้านจากชุมชนมาแล้วในยุคนั้น สำหรับเมืองโบราณศรีเทพแม้พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ที่ประกาศเขตไว้จะไม่ครอบคลุมเขตชุมชนหนาแน่น แต่จากหลักฐานการสำรวจด้วยเรดาร์และไลดาร์พบว่า ชุมชนปัจจุบันอาศัยอยู่บนพื้นที่เมืองโบราณใต้ดินที่กว้างขวางกว่าขอบเขตอุทยานฯ มาก และเคยมีกรณีการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุใต้พื้นดินของชาวบ้านเพื่อนำไปขายตั้งแต่ช่วงปี 2505 เป็นต้นมาปัญหาพื้นที่ ทับซ้อนนี้จึงถือเป็นอีกความท้าทายหนึ่งของเมืองศรีเทพหลังขึ้นทะเบียนมรดกโลก (Meesuk, 2020) เมืองโบราณศรีเทพเพิ่งถูกประกาศเป็นมรดกโลกได้ไม่นานทำให้การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวยังไม่มีประสบการณ์ทั้งตัวเมืองโบราณศรีเทพเองและพื้นที่รอบบริเวณ การท่องเที่ยวอาจเป็นดาบสองคมสำหรับแหล่งมรดกโลก ในแง่หนึ่งการท่องเที่ยวสร้างรายได้ที่จำเป็นนำมาช่วยอนุรักษ์และดูแลสถานที่ท่องเที่ยว สร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกให้กับประชาชนและรุ่นต่อไป ในทางกลับกัน การท่องเที่ยวที่มากเกินไปอาจสร้างความเสียหายให้กับสถานที่แหล่งมรดกโลกได้ นักท่องเที่ยวจำนวนมากอาจทำลายโครงสร้างแหล่งท่องเที่ยวได้ (Sai Leung Ng, 2020) การขนส่งนักท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกก็อาจส่งผลเสียได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้การจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งมรดกโลกจึงเป็นสิ่งสำคัญ จากสภาพปัญหาและข้อเท็จจริงที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้เกิดคำถามว่าเมืองโบราณศรีเทพควรได้รับการพัฒนาอย่างไรให้เกิดความยั่งยืนด้านการท่องเที่ยว

แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลกเมืองโบราณศรีเทพให้มีความยั่งยืน

1) การพัฒนาองค์ประกอบร่วมกันของรูปแบบการท่องเที่ยวเมืองโบราณศรีเทพ

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงมรดกโลกอย่างศรีเทพจำเป็นต้องมีองค์ประกอบร่วมที่ตอบโจทย์ทั้งด้านการอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเยือน และการอนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในยุคที่การท่องเที่ยวกลายเป็นเครื่องมือพัฒนาทางเศรษฐกิจ การจัดระบบโครงสร้างพื้นฐานและบริการสนับสนุนจึงถือเป็นหัวใจสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างมิติการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์องค์ประกอบสำคัญที่จำเป็นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของเมืองโบราณศรีเทพ ได้แก่ (1) ความสะดวกในการเดินทางและ

การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (2) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว (3) สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ จุดพัก ร้านอาหาร ร้านค้าของที่ระลึก และศูนย์บริการข้อมูล (4) การบริการที่มีคุณภาพจากผู้ประกอบการท่องเที่ยว และ (5) แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ เช่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและมรดกโลกที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Office of Bio-Circular-Green Economy Development, 2022)

ในด้านการบริหารจัดการจำเป็นต้องมีความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ หน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรระดับนโยบาย เช่น องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การอพท.) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรมการท่องเที่ยว กรมศิลปากร กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น รวมถึงกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ล้วนมีบทบาทในการวางแผนและบริหารพื้นที่มรดกให้สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภาคอื่นๆ เช่น สถาบันการศึกษาในพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชนในท้องถิ่นต่างก็มีส่วนสำคัญในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว (Department of Tourism, 2023) การวางแผนสร้างพื้นฐานที่ดีไม่ได้มีเป้าหมายเพื่ออำนวยความสะดวกเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งเสริมให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนผ่านกิจกรรมวัฒนธรรม เช่น เทศกาลท้องถิ่น การสาธิตภูมิปัญญา และการมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สร้างความประทับใจและแรงบันดาลใจให้เกิดการเคารพและเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรม (Charoenmuang, 2016) และในแง่มุมมองของการอนุรักษ์ องค์การยูเนสโกเน้นย้ำถึงความจำเป็นของระบบจัดการนักท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่มรดก เช่น การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว การกำหนดเส้นทางการเดินชม และการจำกัดการเข้าถึงในช่วงเวลาที่เปราะบาง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวกลายเป็นปัจจัยเร่งให้แหล่งมรดกเสื่อมสภาพ (UNESCO, 2021)

2) การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวมรดกโลกเมืองโบราณศรีเทพ

รูปแบบการท่องเที่ยวจะเป็นกรอบที่กำหนดลักษณะการเดินทาง วัตถุประสงค์ กิจกรรม และระยะเวลาที่นักท่องเที่ยวใช้ไปกับแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ นักท่องเที่ยวแต่ละคนจะมีความชอบและความต้องการที่ไม่เหมือนกัน รูปแบบการท่องเที่ยวจึงมีหลากหลายประเภท ขึ้นอยู่กับความสนใจ งบประมาณ ระยะเวลา และความสะดวกสบายของนักท่องเที่ยว สำหรับเมืองโบราณศรีเทพที่เป็นมรดกโลกทั้งด้านวัฒนธรรมและด้านประวัติศาสตร์การท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับโบราณสถานควรจะเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้และการสำรวจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสถานที่นั้น โบราณสถานมักมีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อชุมชนและประเทศ ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและควรได้รับการพัฒนากับมรดกโลกศรีเทพ คือ

1.รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม โดยนักท่องเที่ยวจะเดินทางไปยังแหล่งวัฒนธรรมเพื่อชื่นชมวัฒนธรรมประเพณี ศิลปะ ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตที่แตกต่างกันของคน การท่องเที่ยวประเภทนี้มีความสำคัญมากสำหรับชุมชนเนื่องจากช่วยสร้างความตระหนักรู้และความซาบซึ้งในความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Dentons, 2019)

2.รูปแบบการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม (Cultural Heritage Tourism) การท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมหรืออีกนัยหนึ่งอาจเรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมถึงสถานที่ที่มีความผูกพันทางจิตใจของคนรุ่นหลัง เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม (Matichon Online, 2020) โดยที่ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการผ่านการเยี่ยมชมสถานที่ทางประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ สถานที่ทางศาสนา การท่องเที่ยวที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมยังสามารถเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น เทศกาล ดนตรี การเดินร่ำพื้นเมืองและอาหาร

3.รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhism Tourism) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่น่าสนใจการเยี่ยมชมสถานที่ทางพุทธศาสนาและสัมผัสวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการไปเยี่ยมชมวัด อาราม เจดีย์ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ การท่องเที่ยวเชิงพุทธยังสามารถมีส่วนร่วมในการฝึกสมาธิ หลักสูตรเจริญสติ และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาอื่นๆ (La Trobe University, 2020) สถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธได้แก่ พุทธคยา ประเทศอินเดีย ลุมพินีสถาน ประเทศเนปาล สารนาถ ประเทศอินเดีย วัดพระเชีวงแก้วประเทศศรีลังกา เป็นต้น

เมืองโบราณศรีเทพในฐานะมรดกโลกด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มีศักยภาพสูงในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่ยั่งยืน และมีความโดดเด่นในประวัติศาสตร์ทวารวดีของพุทธศตวรรษที่ 12-16 (Fine Arts Department, Division of Archaeology, 2020) การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมจึงเป็นหัวใจสำคัญ โดยเฉพาะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งต่างส่งเสริมการเรียนรู้คุณค่าทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะของเมืองศรีเทพ การนำเสนอผ่านกิจกรรมเชิงประสบการณ์ เช่น การเดินชมเมืองโดยมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เทศกาลวัฒนธรรม เวิร์กช็อป ศิลปะพื้นถิ่น หรือการปฏิบัติธรรมในบริบทพุทธศิลป์ทวารวดี จะสร้างความผูกพันและการมีส่วนร่วมกับแหล่งมรดก ขณะเดียวกันชุมชนในพื้นที่จะได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจและมีบทบาทในการอนุรักษ์ไปพร้อมกันซึ่งสามารถนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับกันได้ ดังนี้

ตารางที่ 1

แสดงการเปรียบเทียบรูปแบบการท่องเที่ยวที่นำมาพัฒนา กับเมืองโบราณศรีเทพ

องค์ประกอบ	ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม	ท่องเที่ยวเชิงพุทธ
จุดมุ่งหมาย	สัมผัสวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่น	เรียนรู้ประวัติศาสตร์โบราณคดี	แสวงบุญ เสริมสร้างจิตวิญญาณ
กิจกรรมหลัก	ร่วมเทศกาลพื้นถิ่น ชิมอาหาร เรียนงานหัตถกรรม	เยี่ยมชมโบราณสถาน พิพิธภัณฑ์ เรียนรู้ประวัติศาสตร์	สักการะโบราณสถาน นั่งสมาธิ เรียนหลักธรรม
กลุ่มเป้าหมาย	นักท่องเที่ยวทั่วไป นักเรียน ครอบครัว	นักเรียน นักวิชาการ นักท่องเที่ยวเชิงลึก	ผู้แสวงหาทางธรรม นักท่องเที่ยวจิตวิญญาณ
ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน	จัดกิจกรรม นำเสนอสินค้า	เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวท้องถิ่น	ร่วมดูแลสถานที่ศาสนา
ความสอดคล้องกับศรีเทพ	เน้นอัตลักษณ์ชุมชนรอบเมือง	ตรงกับคุณค่าด้านประวัติศาสตร์	สนับสนุนภาพลักษณ์ความสงบร่มเย็น
รูปแบบการพัฒนา	จัดกิจกรรมในหมู่บ้าน/ชุมชน จัดนิทรรศการหมุนเวียน	พัฒนาศูนย์เรียนรู้ โบราณวัตถุ เส้นทางเรียนรู้	เชื่อมโยงกับวัดโบราณ สร้างโปรแกรมปฏิบัติธรรม

จากการตารางที่ 1 จะพบว่ารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมที่สุดคือรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมเพราะสอดคล้องกับคุณค่าของศรีเทพในฐานะเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์และโบราณคดีโดดเด่น การออกแบบกิจกรรมในลักษณะนี้ช่วยกระตุ้นให้ผู้มาเยือนเรียนรู้และเคารพต่อแหล่งโบราณสถาน ไม่มองเพียงเป็นสถานที่ถ่ายภาพ แต่เป็นพื้นที่มีชีวิต มีความหมาย และมีคุณค่าควบคู่กันนี้ ดังนั้นควรพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เป็นจุดเด่นเพื่อเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีบทบาท

ในการจัดกิจกรรม เช่น เทศกาล งานศิลปะพื้นบ้าน หรือการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น อันจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนและกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ส่วนการท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวลำดับถัดมาที่สามารถนำมาเสริมในมิติของ จิตวิญญาณ ความสงบ และการเรียนรู้พุทธศิลป์ทวารวดีซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับโบราณวัตถุในพื้นที่และอาจตอบสนองนักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้อย่างเหมาะสม การออกแบบการท่องเที่ยวสำหรับเมืองโบราณ ศรีเทพควรยึดแนวทางผสมผสานรูปแบบโดยมีการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมเป็นแกนกลาง ใช้การท่องเที่ยววัฒนธรรมในการส่งเสริมชุมชนและเพิ่มมิติทางจิตวิญญาณผ่านกิจกรรมเชิงพุทธทั้งนี้เพื่อให้การท่องเที่ยวไม่เพียงยั่งยืนในเชิงโครงสร้างแต่ยั่งยืนในเชิงคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรมและจิตใจ

3) การสร้างความสมดุลด้านเศรษฐกิจในพื้นที่เมืองโบราณศรีเทพ

การเติบโตของภาคการท่องเที่ยวหลังการขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพเป็นมรดกโลกในปี พ.ศ. 2566 ได้นำมาซึ่งโอกาสสำคัญทางเศรษฐกิจสำหรับชุมชนท้องถิ่น หากมีการบริหารจัดการอย่างมีแบบแผน การท่องเที่ยวสามารถเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่ให้เกิดรายได้ กระจายโอกาส และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่โดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ได้อย่างยั่งยืนโดย การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนเป็นเจ้าของและได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยว เช่น การจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อบริหารร้านค้าและกิจกรรมบริการอย่างเป็นระบบ โดยคำนึงถึงขอบเขตและคุณค่าของพื้นที่โบราณสถาน ทั้งนี้ต้องมีการวางแผนการใช้พื้นที่ที่ไม่รบกวนหรือกระทบกับแหล่งโบราณคดี โดยเฉพาะเขตกันชนและแนวทัศนียภาพโดยรอบเมืองโบราณ อีกแนวทางที่มีความสำคัญ คือการส่งเสริมให้ชุมชนผลิตสินค้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่น เช่น ผ้าทอลายทวารวดี งานเครื่องปั้นดินเผา หรือของที่ระลึกเชิงวัฒนธรรม โดยควรมีหน่วยงานสนับสนุนด้านการออกแบบ การสร้างแบรนด์ และช่องทางการตลาด เพื่อให้สินค้าเหล่านี้สามารถแข่งขันได้และกลายเป็นภาพจำของเมืองศรีเทพในระยะยาว (Department of Tourism, 2023)

นอกจากนี้ การจัดตั้งศูนย์บริการนักท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานเป็นอีกองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นจุดต้อนรับนักท่องเที่ยว มีบริการข้อมูล และอำนวยความสะดวกก่อนเข้าสู่โบราณสถาน พร้อมทั้งเปิดพื้นที่แสดงสินค้าและบริการจากชุมชนใกล้เคียง ถือเป็นจุดกระจายรายได้และสร้างงานในระดับท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมขณะเดียวกัน การพัฒนาเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวควรควบคู่ไปกับการรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยไม่เปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมและวิถีชนบทให้กลายเป็นพื้นที่พาณิชย์มากเกินไป การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์หรือฟาร์มท่องเที่ยวรอบพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อาจช่วยสร้างรายได้ใหม่โดยไม่กระทบต่อคุณค่าของแหล่งมรดก กล่าวโดยสรุป การสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจในพื้นที่เมืองโบราณศรีเทพ คือการใช้โอกาสจากกระแสท่องเที่ยวเพื่อเสริมเศรษฐกิจชุมชน โดยไม่ลดทอนคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชน ภาครัฐและภาคการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

4) การสร้างความสมดุลด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เมืองโบราณศรีเทพ

มิติด้านสิ่งแวดล้อมในบริบทมรดกโลกครอบคลุมทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยเฉพาะศรีเทพซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีกลางแจ้ง พื้นที่กว่า 2.9 ตารางกิโลเมตรประกอบด้วยภูมิทัศน์เมืองเก่า ป่ารอบขอบเมือง และเขาค้างนอก-เขาค้างใน ซึ่งเป็นจุดสำคัญด้านประวัติศาสตร์ การรักษาภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อมกายภาพ เช่น รมเงา ความสะอาด และความสงบ จึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อประสบการณ์ของผู้มาเยือน แนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมเริ่มต้นจากการปกป้องความสมบูรณ์ของแหล่งมรดกทั้งในด้านความแท้จริง (authenticity) และความครบถ้วน (integrity) ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์สำคัญของยูเนสโก (UNESCO, 2013) กรมศิลปากรได้ดำเนินมาตรการ เช่น ปิดการขึ้นชมเขาค้างนอกชั่วคราวหลังมีภาพนักท่องเที่ยวป็นขึ้นบนตัวโบราณสถาน พร้อมจัดทำแนวรั้วกันฐานโบราณสถานสำคัญ เช่น เขาค้างใน เพื่อป้องกันการสัมผัสโดยตรงและเสื่อมสภาพจากพฤติกรรมของผู้เยี่ยมชม (BBC Thai, 2023)

ในด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติการบำรุงรักษาภูมิทัศน์ เช่น การปลูกต้นไม้ใหญ่ การลดฝุ่นจากลานดิน และการสร้างระบบจัดการขยะและน้ำเสียที่มีประสิทธิภาพ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพื้นที่ร้านค้า ห้องสุขา และลานจอดรถซึ่งต้องรองรับผู้เยี่ยมชม

ชมที่เพิ่มขึ้น การจำกัดรถยนต์ส่วนตัวและส่งเสริมการใช้รถรางหรือจักรยานไฟฟ้าเป็นแนวทางลดมลพิษทางอากาศและเสียง (Than-settakij, 2024) อีกประการหนึ่งคือการรับมือกับภัยพิบัติธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น ความเสี่ยงจากน้ำท่วมในฤดูฝนหรือผลกระทบจากฝนกรดที่เร่งการผุกร่อนของศิลาแลงและอิฐโบราณ การขุดลอกคูเมือง การออกแบบระบบระบายน้ำ และการวิจัยสารเคลือบรักษาเนื้อวัสดุจึงควรได้รับการพิจารณาอย่างเร่งด่วน (Niltanorm, 2023) นโยบายการจัดการสิ่งแวดล้อมของศรีเทพสะท้อนแนวคิด “สมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการท่องเที่ยว” ซึ่งหมายถึงการไม่สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่ง หากแต่แสวงหาวิธีการที่ผู้คนสามารถชื่นชมมรดกได้อย่างเคารพ และมรดกสามารถดำรงคุณค่าเพื่อคนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน การวางแผนสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น จุดชมวิวแทนการเหยียบตัวโบราณสถาน หรือการสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ควรพิจารณาอย่างรอบคอบทั้งในด้านโบราณคดี วิศวกรรม และจิตสำนึกสาธารณะกล่าวโดยสรุป การพัฒนาศรีเทพในมิติสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องผสานการบริหารจัดการแบบบูรณาการ ซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์ทางกายภาพ การควบคุมพฤติกรรมผู้เยี่ยมชม การจัดการโครงสร้างพื้นฐานอย่างเป็นระบบ และการเฝ้าระวังความเสี่ยงจากภัยพิบัติหรือสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ที่เกิดจากสิ่งปลูกสร้างของมนุษย์

5) กรณีศึกษาต่างประเทศ

แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งทั่วโลกที่ได้รับการยกระดับเป็นมรดกโลกแต่ภายหลังจากนั้นกลับมีความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกหลายประการที่กระทบต่อความเป็นมรดกโลกซึ่งเป็นถือเป็นกรณีตัวอย่างที่น่าสนใจ เช่น ภูโหลวแห่งฝูเจี้ยน หรือ บ้านดินแห่งฝูเจี้ยน (fujian tulou) คือแหล่งมรดกโลกที่ตั้งอยู่ในเขตภูเขา มณฑลฝูเจี้ยน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นอาคารรูปทรงวงแหวนหลายชั้นที่สร้างจากดินของชาวจีนแคะ ซึ่งได้ลงทะเบียนเป็นมรดกโลกนี้มีจำนวน 46 หลัง ทั้งหมดสร้างขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12 ถึง 20 อาคารแต่ละหลังสามารถเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนกว่า 800 คน ภูโหลวแห่งฝูเจี้ยนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกโดยองค์การยูเนสโกในปี พ.ศ.2551 มีความโดดเด่นด้านความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมโดยรอบนำมาซึ่งชื่อเสียงและความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากการท่องเที่ยวกลายเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สำคัญสำหรับภูมิภาคฝูเจี้ยนภูโหลว จำนวนผู้เยี่ยมชมที่เพิ่มขึ้นนำมาซึ่งรายได้ให้กับธุรกิจท้องถิ่น และสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญด้านมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์นี้ (Zhao, 2014) นักท่องเที่ยวจำนวนมากหลังไหลเข้าในพื้นที่ ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ เกิดการจ้างงานใหม่ ๆ และเพิ่มรายได้ให้กับผู้อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม จำนวนนักท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดความท้าทาย เช่น การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และโครงสร้างทางอุตสาหกรรมในท้องถิ่นด้านความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวที่มีการผูกขาดมากขึ้นโดยมักให้ความสำคัญกับบริษัทการท่องเที่ยวมากกว่าชุมชนท้องถิ่น ขณะที่การท่องเที่ยวที่ไม่มีการจัดการที่เหมาะสมเป็นอันตรายต่อจิตวิญญาณของแหล่งมรดกโลกได้ การค้าขายที่มากเกินไปสามารถเบี่ยงเบนบรรยากาศทางประวัติศาสตร์ได้ ตามหลักการแล้ว ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นควรได้รับประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยว ไม่ใช่เฉพาะบริษัทภายนอกเท่านั้น ท้ายที่สุดแล้วมณฑลฝูเจี้ยนได้เข้ามาแก้ไขจัดการปัญหาโดยเสนอแนวทาง คือ 1) แนวทางปฏิบัติที่ยั่งยืน การใช้การท่องเที่ยวที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการจัดการขยะอย่างมีความรับผิดชอบ ลดการใช้พลังงานในสถานที่ท่องเที่ยว และส่งเสริมทางเลือกที่พักเชิงนิเวศ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในกิจการด้านการท่องเที่ยว ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการฝึกอบรมประชาชนในท้องถิ่นให้ทำงานด้านการท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์ การบริการ การอนุญาตขายงานฝีมือในท้องถิ่น หรือการจัดตั้งโครงการแบ่งปันผลกำไรพร้อมรายได้จากการท่องเที่ยว และ 3) การศึกษามรดก การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับความสำคัญของภูโหลวช่วยส่งเสริมพฤติกรรมที่มีความรับผิดชอบ ซึ่งสามารถทำได้ผ่านศูนย์นักท่องเที่ยวที่มีการจัดแสดงนิทรรศการที่ให้ความรู้ทั่วรู้ทั่วเกี่ยวกับพื้นที่ หรือป้ายรอบๆ บริเวณที่อธิบายประวัติศาสตร์และความสำคัญทางวัฒนธรรมของภูโหลว อย่างไรก็ตาม ภัยพิบัติของภูโหลวแห่งฝูเจี้ยนเป็นการบูรณาการด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหลังจากที่เกิดปัญหาขึ้นมาแล้วการแก้ไขปัญหาจึงอาจเกิดความยุ่งยากและการต่อต้านจากกลุ่มผู้เสียประโยชน์ ซึ่งหากนับจากปีที่ได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกโลก พ.ศ.2551 จนถึงปีที่บทความของ Zhao, X. (2014) ถูกเผยแพร่จะเห็นว่าปัญหาเหล่านี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขได้อย่างเบ็ดเสร็จ

REFERENCE

- BBC Thai. (2023, 14 March). *Si Thep ancient city: Thailand's 7th World Heritage Site and the "jigsaw" of stolen history*. <https://www.bbc.com/thai/articles/cv21y1xglgdo>
- Charoenmuang, T. (2016). *Tourism and cultural conservation: Concepts and lessons from Thailand*. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Department of Tourism. (2023). *National sustainable tourism development plan (2023–2027)*. Ministry of Tourism and Sports.
- Dentons. (2019, 14 March). *Transport infrastructure: Airports, bridges, ports, rail, roads*. <https://www.dentons.com/en/find-your-dentons-team/industry-sectors/infrastructure-and-ppp/transport-infrastructure-airports-bridges-ports-rail-roads>
- Fine Arts Department, Division of Archaeology. (2007). "Si Thep City Inscriptions." In *Si Thep Historical Park*. Fine Arts Department, Ministry of Culture.
- Fine Arts Department, Division of Archaeology. (2020, 14 March). *Si Thep ancient city towards world heritage*. <https://www.finearts.go.th/archae/view/44643>
- Krajaejun, P. (2023, 16 June). 'Si Thep Ancient City' and the urgent crisis for sustainability. The Standard. <https://thestandard.co/srithep-unesco-heritage/>
- La Trobe University. (2020, 14 March). *Exploring Buddhist tourism across Asia*. <https://www.latrobe.edu.au/news/announcements/2020/exploring-buddhist-tourism-across-asia>
- Leung, S. (2020). Residents' sense of place, involvement, attitude, and support for tourism: A case study of Daming Palace, a cultural World Heritage Site. *Asian Geographer*, 37(3), 1-19.
- Matichon Online. (2020, 14 March). *Historical tourism management (Part 1): By Pridi Phitphumivithi*. https://www.matichon.co.th/article/news_2344210
- Meesuk, P. (2020). Land rights conflicts in historical park areas. *Journal of Law*, 49(1), 100–118.
- Niltanorn, P. (2023, 16 June). *Si Thep Historical Park: World heritage of earth, time, and people*. ThaiPublica. <https://thaipublica.org/2023/10/srithep-unesco-world-heritage>
- Office of Bio-Circular-Green Economy Development. (2022). *Participatory management of cultural and nature-based tourism*. OBCE.
- Sritong, C., and Thiangsomphong, T. (2021). Community-based development approaches for the World Heritage and Creative Cities in the Old Town of Sukhothai for a new normal lifestyle after the COVID-19 pandemic. *Thonburi University Journal*, 15(2), 102–113.
- Thansettakij Online. (2024, 14 March). *Exploring the plan to promote "Si Thep Ancient City" as a global Soft Power tourism destination*. <https://www.thansettakij.com/lifestyle/travel-shopping/587047>
- UNESCO. (2013). *Managing Cultural World Heritage*. UNESCO World Heritage Centre.

- UNESCO. (2023, 14 March). *The Ancient Town of Si Thep and its Associated Dvaravati Monuments*. <https://whc.unesco.org/en/list/1662/>
- UNESCO. (2021). *Visitor Management in World Heritage Sites: Guidance and Toolkit*. UNESCO World Heritage Centre.
- Zhao, X. (2014). Tourism as an industry in heritage site: A case study on World Heritage Site of Fujian Tulou. *Journal of Civil Engineering and Architecture*, 8(4), 499-508.